

Вісник Прикарпатського національного університету. Серія: Педагогіка. Вип. XL.
– Ів.-Франківськ, 2011. – С. 85-88.

УДК 378.01 ББК 74.204 Р15

Іван Коновальчук

кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет)

СУТНІСТЬ І СТРУКТУРА ІННОВАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Визначено сутнісні ознаки та зміст інноваційної компетентності педагога як інтегративної якості особистості, структуру якої утворює цілісність соціальної, мотиваційно-ціннісної, теоретико-методологічної, технологічної, інформаційно-комунікативної, рефлексивно-регулятивної компетентностей.

Ключові слова: *компетентність, інноваційна компетентність, соціальна компетентність, мотиваційно-ціннісна компетентність, теоретико-методологічна компетентність, технологічна компетентність, інформаційно-комунікативна компетентність, рефлексивно-регулятивна компетентність.*

Динамічність змін в освіті ставить перед педагогами вимогу бути готовим ефективно виконувати професійні функції в умовах інноваційного режиму діяльності загальноосвітніх навчальних закладів. Вважаємо, що саме компетентнісний підхід зміщує акценти в організації інноваційної діяльності загальноосвітніх навчальних закладів з процесу на результат.

Сутність, структура та зміст професійно-педагогічної компетентності розглядаються в дослідженнях В. Безпалька, О. Дубасенюк, І. Зимньої,

І. Зязюна, Л. Карпової, Н. Кузьміної, В. Лозової, М. Лук'янової, А. Маркової, О. Пометун, Л. Пуховської, О. Савченко, Л. Хорунжої, А. Хуторського та ін.

Теоретико-методологічні засади вивчення феномену інноваційної компетентності педагога визначені в працях І. Гавриш, І. Дичківської, В. Докучаєвої, О. Ігнатович, Н. Клокар, Є. Макагон, Л. Петриненко, О. Подимової, В. Позднякова, В. Сластьоніна, О. Шафран, Г. Хмельницького, А. Хуторського та ін.

Разом з тим, інноваційні процеси, що активізувалися в загальноосвітніх навчальних закладів, викликали потребу у новому теоретичному дискурсі інноваційної компетентності педагога. Тому метою статті є аналіз сутнісних ознак, змісту та структури інноваційної компетентності педагога загальноосвітнього навчального закладу.

Одним із аспектів модернізації освіти, зазначає І. Зязюн, є побудова її на основі компетентності, що слугує кроком переходу від парадигми предметно-знаннєвої освіти до моделі формування цілісного досвіду вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, що належать до багатьох сфер культури і виконання багатьох соціальних ролей [3, с. 328].

Директор міжнародного інституту планування освіти при ЮНЕСКО Жак Аллак вважає розвиток освіти вкладом у майбутнє. Він підкреслює пріоритетну роль освіти як важливого соціального інституту в примноженні людських ресурсів, в інноваційному розвитку суспільства, вирішальному впливі на соціальний прогрес і продуктивність економіки, технологічних змін, здійсненні передачі і трансформації культури [1, с. 18].

Ключовою функцією сучасної освіти є розвиток готовності людини до динамічних соціальних змін, сприйняття і реалізації інновацій, творчої, конструктивної взаємодії з іншими людьми. Генеральна лінія реформування професійної освіти полягає у виділенні в ній поряд з розвитком у фахівця професійної компетентності (здатності самостійно виконувати професійні завдання) компетентності соціальної (здатності до групової діяльності) та

індивідуальної компетентності (здатності до самомотивування, рефлексії, саморозвитку особистості, постійного підвищення кваліфікації) [4, с. 12].

Беззаперечні можливості компетентнісного підходу, відзначає Н. Кічук, визнано в освітніх системах економічно розвинутих країн через той факт, що саме наявність компетентностей дозволяє особистості, зокрема майбутнього фахівця, практично оперувати здобутими знаннями, застосовувати їх упродовж життя та професійної діяльності [5, с. 80].

Компетентність (від лат. *competens* (*competentis*) – належний, відповідний) – це інтегративна властивість особистості, що виражає рівень освоєння, нею відповідних знань, умінь, навичок, соціального досвіду й забезпечує кваліфіковане вирішення професійних задач.

У з'ясуванні сутності, структури й змісту інноваційної компетентності педагога необхідно виходити з певного розуміння його загальної професійної компетентності, яка, за переконанням В. Сластьоніна та співавторів, „... відображає єдність теоретичної і практичної готовності до здійснення педагогічної діяльності й характеризує професіоналізм” [7, с. 40]. З цієї позиції інноваційна компетентність педагога є підсистемою його загальної професійно-педагогічної компетентності, тому має відображати загальні й специфічні вимоги, що висувуються до діяльності педагога на всіх етапах інноваційного процесу. Також інноваційна компетентність педагога структурно повинна охоплювати зовнішні (мета, засоби, об'єкт, суб'єкт, результат) і внутрішні (мотивація, зміст, операції) компоненти здійснення інноваційної діяльності. Сумарний зміст знань, умінь, навичок, що входять до складу інноваційної компетентності педагога, мають забезпечити ефективне здійснення ним усіх функцій інноваційної діяльності (гностичної, прогностичної, проектувальної, конструктивної, комунікативної, організаторської).

З огляду на соціальну значущість освітніх інновацій розвиток інноваційної компетентності педагога взаємопов'язаний з процесами соціалізації його особистості, особистісного й професійного самовизначення, формування системи суб'єктних цінностей. О. Овчарук соціальну

компетентність пов'язує з оточенням, життям суспільства, соціальною діяльністю особистості (здатність до співпраці, вміння розв'язувати проблеми в різних життєвих ситуаціях, навички взаєморозуміння, соціальні й громадянські цінності та вміння, комунікативні навички, мобільність у різних соціальних умовах, вміння визначати особисті ролі в суспільстві тощо) [6, с. 26].

Як особистісне новоутворення інноваційна компетентність є результатом синтезу базової готовності до інноваційної діяльності й суб'єктного досвіду її здійснення. Але, як зауважує В. Сластьонін, не будь-який досвід стає джерелом професійної майстерності. Таким джерелом є тільки праця, осмислена з точки зору її сутності, цілей і технології діяльності. Педагогічна майстерність – це сплав особистісно-ділових якостей та професійної компетентності вчителя-вихователя [7, с. 174].

Аналіз досліджень з педагогічної інноватики дозволив виділити найбільш загальні ознаки інноваційної компетентності педагога: особистісна спрямованість на освоєння нового, готовність до змін в способах діяльності, стилі мислення; суб'єктність цілепокладання, цілездійснення і самореалізації; чіткість професійної позиції, усвідомлення соціальної значимості інновацій, включення у соціальну творчість; відповідність складу компетентності структурі інноваційної діяльності; ефективність способів реалізації системи знань, умінь, навичок на всіх етапах інноваційного процесу, здатність до творчого підходу у вирішенні професійних задач; цілісність сукупності компетенцій, що входять до інноваційної компетентності як системного утворення; високий рівень професіоналізму, який базується на осмисленні й вдосконаленні власного професійного досвіду. В цілому інноваційна компетентність педагога проявляється в його авторській педагогічній системі.

Критеріями оцінки інноваційної компетентності педагога виступають: індивідуальна готовність до прояву компетентності в стандартних і нестандартних ситуаціях; мотиваційно-ціннісне ставлення до інновацій; рівень адаптивності до нових соціальних умов та сучасних вимог професії; володіння системою теоретичних і практичних знань, комплексом умінь; досвід прояву

компетентності в реальних ситуаціях педагогічного процесу; здатність творчо вирішувати професійні задачі, володіння сучасними педагогічними технологіями; рівень усвідомленості педагогом своїх знань, умінь, навичок, можливостей, необхідних для кваліфікованого здійснення інноваційної діяльності; саморефлексія й корекція власної інноваційної діяльності. Проявляється інноваційна компетентність педагога в оновлених, більш ефективних формах, способах, методах й, відповідно, якісно нових результатах навчально-виховної діяльності, які отримані внаслідок реалізації інновацій.

У представлених в педагогічних дослідженнях моделях структур інноваційної компетентності системно поєднуються її соціальна, особистісна й професійно-технологічна сторони, що забезпечують професіоналізм вчителя-новатора. Рівень розвитку особистісних структур безпосередньо або опосередковано визначає якість операційних складових інноваційної діяльності, оскільки саме ставлення вчителя до інновацій, усвідомлення їх значимості визначає успішність реалізації нововведень у практиці роботи загальноосвітніх навчальних закладів.

Властивості інноваційної компетентності як цілісної системи визначаються не тільки і не стільки сумарними властивостями окремих компетентностей, що входять до її складу, скільки специфікою її структури та особливими системоутворюючими, інтегративними зв'язками.

Узагальнюючи результати досліджень, ми визначаємо інноваційну компетентність учителя як інтегративну якість особистості, яка є результатом синтезу базової підготовки й практичного досвіду й забезпечує високий рівень володіння технологіями реалізації інновацій.

І. Зязюн наголошує саме на значимості досвіду у формуванні компетентності, досвіду як екзистенціальної властивості людини, як продукту власної життєтворчості. Він зазначає: "Завжди було зрозуміло, що компетентність не тотожна одержанню диплома, а пов'язана з деякими "додатковими" передумовами розвитку спеціаліста, його власним творчим потенціалом і якістю освіти, яку він одержав. Саме у професійній школі,

орієнтованій на компетентність, народились такі специфічні методи підготовки компетентних спеціалістів, як задачний підхід, імітаційно-моделюючий, проектний і контекстний методи навчання, інтеграція навчальної і дослідницької роботи” [3, с. 318].

Більш системно інноваційна компетентність педагога розкривається у змісті компонентів її структури, до складу якої включаємо: соціальну компетентність, мотиваційно-ціннісну компетентність, теоретико-методологічну компетентність, технологічну компетентність, інформаційно-комунікативну компетентність, рефлексивно-регулятивну компетентність.

Соціальна компетентність представляє єдність соціальних знань, соціальних умінь, соціальних якостей та соціального досвіду особистості.

Соціальний компонент компетентності включає здатність до групової діяльності та співпраці, готовність прийняти на себе відповідальність за результати праці, навколишнє середовище та інші “істинні цінності”. Карпова

Чіткість соціальної і професійної позицій є однією з основних вимог, які пред’являє педагогічна професія до її представників. Саме в ній учитель виражає себе як суб’єкт інноваційної діяльності. Позиція педагога – це система тих інтелектуальних, вольових й емоційно-оціночних ставлень до світу, педагогічної діяльності зокрема, які є джерелом його активності. Вона визначається, з одного боку, тими вимогами, очікуваннями і можливостями, які ставить перед ним суспільство, а з іншого боку, діють внутрішні, особистісні джерела активності – прагнення, переживання, мотиви й цілі педагога, його ціннісні орієнтації, світогляд, ідеали. На їх основі формується мотиваційно-ціннісне ставлення до інноваційної діяльності, що в кінцевому результаті виражається в спрямованості, яка становить ядро особистості вчителя.

Мотиваційно-ціннісна компетентність інноваційної діяльності пов’язана з внутрішньою мотивацією досягнення успіху і суб’єктними цінностями професійної діяльності, прагненням до самореалізації в професії.

Компонентами структури професійної мотивації є: професійні покликання, наміри, потреби в професійній праці, ціннісні орієнтації, мотиви,

стимули, мотивування, цілі, рівень домагань, очікування, індивідуальні смисли професійної діяльності, установки, готовність, позиції, інтереси. Тому інноваційна діяльність полімотивована, спонукається одночасно різними чинниками, які знаходяться в постійній динаміці, прямих й опосередкованих взаємозалежностях і змінах. Мотиваційна система, яка виникає при цьому, фактично є певною спрямованістю [8, с. 103]. Професійна спрямованість характеризує систему відносин людини з певною професією і визначається наявністю актуальних мотивів (зміст сфери), зв'язками між окремими мотивами (інтеграційні тенденції), характером і силою впливу домінуючого мотиву (системоутворювальний фактор), ступінню опредметнення окремих стимулів і перш за все домінуючого фактору. Від того, якими цінностями й мотивами керується особистість, залежить спрямованість інноваційної діяльності.

Теоретико-методологічна компетентність визначається володінням педагогом комплексом знань про закони, закономірності, принципи, й способи інноваційної діяльності. Для вибору з наявних, або проектування власної дидактичної, методичної чи виховної системи, педагог має бути знайомий з інноваційними педагогічними концепціями, підходами, науковими ідеями, практичними розробками, технологіями, які успішно себе зарекомендували на ринку освітніх послуг. Знання теорії й методології інноваційних освітніх процесів слугує основою при розробці й обґрунтуванні педагогом концептуальних засад авторської технології навчально-виховної діяльності.

Технологічна компетентність у структурі інноваційної компетентності педагога подається сукупністю способів здійснення інноваційної діяльності й включає діагностичні, проектувальні, конструктивні, комунікативні та організаторські уміння. Діагностичні уміння проявляються в способах збору та аналізу інформації про наявний стан об'єкта, який потребує інноваційних змін. Проектувальні уміння – це дії педагога, спрямовані на розробку нових педагогічних систем, процесів, технологій. Конструктивні уміння необхідні для деталізації розробленого проекту на рівні можливої його реалізації конкретними учасниками в реальних умовах. Комунікативні (від лат.

communico – пов'язую, спілкуюся) уміння включають здатність педагога-новатора переконувати, аргументувати, доводити переваги нових способів діяльності, емоційно захоплювати інших творчими ідеями, встановлювати міжособистісні зв'язки, вести діалог, конструктивно вирішувати конфліктні ситуації. Організаторські уміння проявляються в налагодженні взаємодії суб'єктів інноваційного процесу, здатності мобілізувати колег на вирішення актуальних задач оновлення діяльності навчального закладу.

Технологічність в структурі інноваційної компетентності забезпечує послідовність й оптимальність дій та операцій учителя в реалізації інновацій.

Виділення інформаційно-комунікативної компетентності як окремого компоненту інноваційної компетентності педагога обумовлено тим, що в сучасному інформаційному суспільстві формується комплекс вимог щодо постійного оновлення досягнутого рівня освіти й професіоналізму діяльності. Інформаційно-комунікативна компетентність пов'язана з оволодінням педагогом якісно новими технологіями доступу до глобальних інформаційних ресурсів, оскільки обмін інформацією й обробка даних є ключовим фактором інноваційного процесу. Інформаційно-комунікативна компетентність пов'язана з когнітивною діяльністю педагога, розвитком його пізнавальної самостійності у пошуку, накопиченні, аналізі, оцінці, обробці, систематизації нових знань та їх творчого використання у вирішенні професійних задач.

Інформаційно-комунікативні технології виступають стратегічним елементом сучасних моделей інноваційних процесів, засобом забезпечення зовнішніх і внутрішніх зв'язків навчального закладу як інноваційної системи. Інформаційно-комунікативні технології – це не просте споживання інформації, а інтерактивний процес міжособистісної взаємодії, обміну знаннями, ідеями, досвідом. Така взаємодія стимулює співробітництво, виступає одним із засобів підвищення мотивації інноваційної діяльності педагога.

Рефлексивно-регулятивна компетентність педагога (від пізньолат. reflexio – звернення назад) виявляється в контролі, аналізі й оцінці власної діяльності, усвідомленні причин власних успіхів і невдач і зміні неефективних способів

діяльності. Рефлексивний компонент є регулятором особистісних досягнень, власного розвитку й самоосвіти, пошуку особистісних смислів у професійно-педагогічній діяльності, а також стимулів самопізнання, професійного зростання, вдосконалення майстерності, смислотворчої діяльності та формування індивідуального стилю роботи.

На думку С. Дружилова професійне навчання може розглядатися як формування основ (передумов) майбутньої професійної компетентності. Він виділяє чотири стадії, що характеризують процес професійного становлення педагога: несвідому некомпетентність, свідому некомпетентність, свідому компетентність і несвідому компетентність, що відображає сформованість професійної компетентності. Критерієм тут служить рівень усвідомленості педагогом своєї готовності до кваліфікованого здійснення професійної діяльності [2, с. 33].

Зазначені характеристики професійної компетентності педагога не можна розглядати ізольовано, оскільки вони носять інтегративний, цілісний характер, є продуктом професійної підготовки й професійного досвіду в цілому.

Таким чином інноваційна компетентність педагога розглядається як складова загальної професійно-педагогічної компетентності, зміст якої зумовлюється особливостями інноваційної діяльності, її суспільною значимістю, творчим характером та спрямованістю на неперервне творення нового, розвитку особистісного й професійного потенціалу педагога.

Цілісність інноваційно-педагогічної компетентності як інтегративної якості особистості визначається сукупністю різного виду компетентностей, які характеризують здатність педагога на основі практичного досвіду, знань і умінь ефективно вирішувати професійні задачі. Інноваційна компетентність педагога визначається результативністю реалізації інновацій у навчально-виховному процесі.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці системи розвитку інноваційної компетентності педагога як процесу особистісної та професійної самореалізації та засобу вирішення нових педагогічних задач.

Список літератури

1. Аллак Ж. Вклад в будущее: Приоритет образования / Ж. Аллак. – М., Прогресс, 1993. – 186 с.
2. Дружилов С. А. Обучение и стадии профессиональной компетентности / С. А. Дружилов // Непрерывное образование как условие развития творческой личности. – Новокузнецк : ИПК, 2001. – С. 32–33.
3. Зязюн І. А. Філософія педагогічної дії: монографія / І. А. Зязюн. – Черкаси: Вид. від. ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
4. Карпова Ю. А. Введение в социологию инноватики: Учебное пособие / Ю. А. Карпова. – СПб.: Питер, 2004. – 192 с.
5. Кічук В. Компетентність саморозвитку майбутнього фахівця: особистісно орієнтовані технології формування у вищій школі / В. Кічук // Науковий вісник Миколаївського державного університету. – Випуск 12. Педагогічні науки: Зб. наук. пр. – Т.1. – 2006. – С. 80-87.
6. Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти / О. Овчарук // Стратегія реформування освіти в Україні. – К.: «К.І.С.», 2003. – С. 13-41.
7. Педагогика: Учеб. пособие для студ. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, А. И. Мищенко, Е. Н. Шиянов. – М.: Школа-Пресс, 1997. – 418 с.
8. Семиченко В. А. Проблемы мотивации поведения и деятельности человека. Модульный курс психологии / В. А Семиченко. – К.: Миллениум, 2004. – 521 с.

Ivan Konovalchuk. Meaning and Structure of the Innovative Competence of the Teacher

The essential features of the innovative competence of the teacher as an integrative personality, whose structure is being formed by the unity of social, value-motivational, theoretically-methodological, technological, informative-communicational, reflexive-regulatory competence, were defined.

Key words: *competence, innovative, social competence, value-motivational competence, theoretically-methodological competence, technological competence, informative-communicational competence, reflexive-regulatory competence.*